

ΣΑΒΤΙ Α²ΟΙ Α Ι ΕΑΘΑ ΒΕ ²Ι ΑΑΝΘΕΟ²ΕΙ ΕΕ ΔΑΝΟΦΝ ΔΙ ΣΑΕΟΕΟ
ΕΠ ΑΝΥΕΙ ΑΙ Ι Ι ΟΑΙ Ο²ΑΕΟ ΔΑΑ²Ι Ι ²Α

Досліджено процеси формування та розвитку людського потенціалу населення регіонів України. Розглянуто провідний інструмент інвестування розвитку людського потенціалу – заробітну плату. Проведено аналіз основних підходів до визначення категорії «інвестиції», обсягів інвестицій у людський потенціал. Оцінено вплив заробітної плати як найважливішого джерела грошових доходів домогосподарств на формування та розвиток людського потенціалу регіону.

The article deals with the formation and development of the human potential of the regions of Ukraine. The main investment tool of human development – wages. Is reviewed here. The author analyzes the main approaches to the definition «investment», the volume of investments in human potential and assesses the impact of wages as the most important source of income on household formation and human development in the region.

Людський розвиток загалом полягає в реалізації можливостей кожної людини сповна задіяти свої потенції та прагнення вести здорове, повноцінне та творче життя. Практична реалізація зазначених цілей здійснена за допомогою створення максимальних матеріальних можливостей задоволення базових потреб людини. Насамперед – це отримання якісної освіти, медичних послуг, охорона здоров'я та забезпечення гідного і безпечного рівня життя.

У контексті розвитку людського потенціалу регіонів України актуальними залишаються питання політики доходів і відповідної динаміки рівня заробітної плати населення регіонів як основного джерела інвестицій у розвиток людського потенціалу України.

Серед сучасних науковців методологічними питаннями формування та розвитку людського потенціалу займаються О. І. Амоша, В. П. Антонюк, В. В. Близнюк, М. П. Бутко, В. М. Геєць, Т. А. Заяць, А. М. Колот, В. І. Куценко, Е. М. Лібанова, О. Ф. Новікова, Л. К. Семів, В. В. Онікієнко, В. П. Удовиченко та ін.

Сучасна економіка країни визначається збільшенням впливу заробітної плати на відтворення людського потенціалу, який стає найважливішим чинником економічного зростання. На сьогодні держава не спроможна забезпечити повноцінне фінансування людського потенціалу, тому доцільно дослідити вплив заробітної плати як основного джерела задоволення життєвих потреб більшості населення регіонів і країни загалом на формування та розвиток людського потенціалу регіонів України.

Метою нашої статті є оцінка впливу заробітної плати населення регіонів на формування та розвиток людського потенціалу регіонів України.

Концепція розвитку людського потенціалу має важливе значення для України, оскільки вона позиціонується з антропоцентричним підходом, що дає змогу в умовах радикальних змін соціально-економічного середовища розглядати людину як вісьовий, системоутворювальний елемент ринкової економіки.

Людський потенціал регіонів, на нашу думку, слід визначити як максимальні можливості соціуму, сформовані на відповідній території в результаті системних вкладень у розвиток його продуктивної життєдіяльності.

Формування людського потенціалу пов'язано з інвестиціями. У системі економічних відносин інвестиції виступають як критерій, що характеризує розвиток відтворювального процесу, основним структурним елементом якого є відтворення продуктивних сил [1, с. 7].

Категорія «інвестиції» у вітчизняній та зарубіжній літературі визначається по-різному: з одного боку, як довгострокове вкладення ресурсів з метою одержання прибутку в майбутньому; з іншого – це виробничий процес з метою створення виробничих потужностей, найманої робочої сили, приріст оборотних активів тощо.

Представники австрійської школи «граничної корисності», зокрема П. Массе, розглядають інвестиції як акт обміну задоволення сьогоденних потреб на очікуване задоволення їх у майбутньому [2, с. 27]. На двоїсну сутність інвестицій вказує Д. Кейнс, а саме на взаємозв'язок між поточними вкладеннями та перспективними прибутками: «...приріст цінності капітального майна внаслідок виробничої діяльності даного періоду» [3, с. 177].

Згідно зі ст.1 Закону України «Про інвестиційну діяльність» інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект [4].

На думку М. П. Бутка [1, с. 13], інвестиції – це будь-які вкладення (фінансові, матеріальні, інтелектуальні, інформаційні), зумовлені в поточному періоді або віддаленій перспективі стратегією регіонального розвитку з урахуванням процесів інтегрованості та спрямовані на позитивні зрушення в господарських системах з метою поточного чи відстроченого примноження матеріального та соціального багатства і збереження природного середовища для майбутніх поколінь.

Інші визначення інвестицій загалом близькі до наведених і також відображають взаємозв'язок між поточними вкладеннями та отриманням прибутку чи соціального ефекту в подальшій перспективі.

Інвестуючи в людський потенціал, люди відкладають поточний дохід з метою збільшення майбутнього. Інвестиції в людський потенціал з часом окупаються у вигляді більш високої заробітної плати або здатності виконувати роботу, яка приносить більше задоволення. Отже, суспільство орієнтується не лише на задоволення поточних потреб, а й на створення умов для задоволення потреб у майбутньому та збільшення наявного людського потенціалу.

Усі витрати на розвиток людини до досягнення нею працездатного віку та до початку вступу в сферу трудової діяльності є інвестиціями в розвиток людського потенціалу. Більшу їх частину можна вважати потенційними інвестиціями в людський капітал, оскільки особи, що їх отримали, будуть працювати в суспільному виробництві. Однак, на нашу думку, якщо людський потенціалу не працює у фаховому напрямку, то його трансформація у людський капітал неможлива. Тільки фаховість використання людського потенціалу сприяє його капіталізації.

Обсяги інвестицій у людський потенціал визначають на основі двох підходів: 1) розширеного, коли інвестиції розуміють як усі витрати на відтворення людини. До них належать поточні витрати сімей на споживання, утримання житла, освіту, охорону здоров'я, культуру, а також витрати держави на ці цілі; 2) звуженого, коли інвестиції розуміють як тільки ті витрати, які забезпечують розвиток людини, тобто витрати на загальну та професійну освіту, інформацію, підтримку здоров'я та культурний розвиток.

Розширене трактування витрат на людину як інвестицій виходить за межі поняття інвестицій у людський потенціал, адже воно включає витрати на просте біологічне відтворення народонаселення [5, с. 116–118].

На рівні домогосподарств інвестиції в людський потенціал мають важливе значення, оскільки всі складові людського потенціалу формуються і розвиваються завдяки інвестиціям, які домогосподарство вкладає передусім у свою дитину навіть не з її народження, а з моменту прийняття рішення створити сім'ю. Інвестиції в розвиток людського потенціалу дітей є не тільки основою їх власного розвитку, а й базою для формування сукупного людського потенціалу майбутніх поколінь. З огляду на це, на нашу думку, найкращими інвестиціями є інвестиції в людину, а найефективнішими – в дітей та молодь.

Провідним інструментом інвестування в розвиток людського потенціалу є заробітна плата. Вона відіграє важливу роль у становленні не лише матеріальних орієнтирів людини, а й в удосконаленні її освіти, духовних потреб, поліпшення рівня культури та інших складових [6, с. 150].

Заробітна плата є найважливішим джерелом грошових доходів домогосподарств, вона займає найбільшу частку в структурі грошових доходів і має нестійку тенденцію протягом 2009–2011 років (табл. 1).

Другим за важливістю джерелом доходів домогосподарств є соціальні трансфери (пенсії, стипендії, допомоги, пільги, субсидії та компенсаційні виплати, надані готівкою тощо), які протягом періоду, що аналізується, мали тенденцію до зменшення. У домогосподарствах без дітей цей показник знизився з 38,4% у 2010 р. до 37,8% у 2011 р. Вагому частку в структурі доходів займають пенсії. Це пов'язано з тим, що в Україні в 2009 р. на десять працюючих громадян припадало дев'ять пенсіонерів.

Структура грошових доходів домогосподарств України у 2009–2011 рр.
(у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.)

	Домогосподарства без дітей		Домогосподарства з дітьми		У міських поселеннях			У сільській місцевості		
	2010	2011	2010	2011	2009	2010	2011	2009	2010	2011
Оплата праці	46,6	47,8	60,8	63,1	58,7	58,0	59,7	41,2	38,9	41,1
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	4,4	3,4	9,8	7,4	5,9	7,2	5,4	5,5	5,7	4,7
Доходи від продажу сільськогосподарської продукції	3,7	3,6	3,9	3,5	0,5	0,5	0,5	11,4	13,2	12,2
Доходи від продажу особистого і домашнього майна	0,1	0,0	0,3	0,3	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,0
Доходи від продажу нерухомості	0,3	0,5	0,4	0,3	0,3	0,5	0,4	0,1	0,0	0,4
Доходи від власності (дивіденди від акцій та інших цінних паперів, відсотки по вкладах, доходи від здачі в найм нерухомості тощо)	0,8	0,9	0,5	0,5	0,3	0,3	0,2	1,7	1,8	2,3
Пенсії	36,9	36,4	11,6	11,2	24,1	23,6	23,4	30,0	30,0	28,9
Стипендії	0,9	0,7	0,5	0,6	0,9	0,8	0,7	0,6	0,5	0,5
Допомоги, пільги, субсидії та компенсаційні виплати, надані готівкою	0,6	0,7	5,3	5,4	2,5	2,3	2,5	3,9	4,2	3,9
<i>у тому числі:</i> допомога з безробіття	0,2	0,1	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,6	0,3	0,5
допомога малозабезпеченим сім'ям	0,0	0,0	0,3	0,3	0,1	0,1	0,1	0,2	0,3	0,3
допомоги на дітей	–	–	4,2	4,4	1,7	1,6	1,9	2,3	2,9	2,5
субсидії та пільги готівкою на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0
інші	0,4	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4	0,3	0,7	0,6	0,6
Грошова допомога від родичів та інших осіб	4,7	4,8	5,6	6,2	5,8	5,4	5,7	4,7	4,5	4,7
Аліменти	0,0	0,1	0,6	0,7	0,4	0,4	0,4	0,2	0,1	0,2
Інші грошові доходи	1,0	1,1	0,7	0,8	0,5	0,8	0,9	0,6	1,0	1,1
Грошові доходи	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: складено за [7, с. 237, 241, 251; 8, с. 192, 196, 204].

Якщо порівняти структуру грошових доходів сільських та міських домогосподарств, то спостерігається суттєве перевищення частки доходів від зайнятості в останніх на 18,6%. Питома вага пенсій та соціальних виплат переважає в сільських домогосподарствах відповідно на 5,5 % та 1,4%.

Природним в умовах сповільнення економічного зростання є наближення питомої ваги надходжень від оплати праці та соціальних трансферів. Водночас слід зазначити, що із заробітної плати здійснюються обов'язкові відрахування (податки та внески додержавних страхових фондів) у

середньому на рівні 20% від бруцто-доходу, стає очевидним, що в бюджетах домогосподарств джерелом доходів переважно є вже не заробітна плата, а доходи у вигляді пенсій, стипендій, соціальної допомоги. За умов економічної депресії таке співвідношення, ймовірно, відіграло позитивну роль у збереженні загальної динаміки доходів, а отже й споживчого попиту, проте у стратегічному вимірі воно фактично дестимулює ефективне використання людського потенціалу країни та укорінює соціальне споживацтво [9, с. 99].

У структурі сукупних витрат домогосподарств домінантою виступають витрати на продукти харчування та безалкогольні напої. Аналіз свідчить, що у 2009 р. цей показник становив 50,0% сукупних споживчих витрат домогосподарств, у 2010 р. – 51,6%, а у 2011 р. – 51,3% (табл. 2). Загалом, протягом цього періоду споживчі сукупні витрати населення мали тенденцію до збільшення (на 2,4 в. п.). Така структура споживчих сукупних витрат не забезпечує нормальне відтворення людського потенціалу, оскільки вона не капіталізується.

Основним мірилом інвестиційного ресурсу населення, на нашу думку, є такі складові заробітної плати та інших доходів, як витрати на будівництво, придбання товарів тривалого користування, а також заощадження. Динаміка зазначених чинників свідчить, що в дійсності рівень доходів населення неухильно зростає, але у пропорціях споживчих сукупних товарів позитивної динаміки не спостерігається. Так, структура витрат на купівлю акцій, нерухомості, будівництво протягом 2009–2010 рр. майже не змінювалась і становила незначну частину від загального обсягу витрат (4,3%).

Таблиця 2

Структура сукупних витрат домогосподарств України
(у середньому за місяць)

1	У середньому на домогосподарство (грн.)			У % до сукупних витрат		
	2009	2010	2011	2009	2010	2011
1	2	3	4	5	6	7
<i>Продукти харчування та безалкогольні напої</i>	1377,54	1586,09	1773,58	50,0	51,6	51,3
<i>Алкогільні напої</i>	41,02	46,16	49,33	1,5	1,5	1,4
<i>Тютюнові вироби</i>	46,24	58,05	69,95	1,7	1,8	2,0
<i>Одяг і взуття</i>	152,93	186,12	199,14	5,6	6,1	5,8
товари	150,91	183,13	195,91	5,5	6,0	5,7
послуги	2,02	2,99	3,23	0,1	0,1	0,1
<i>Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива</i>	257,44	283,57	330,85	9,4	9,3	9,6
товари	175,08	192,28	224,89	6,4	6,3	6,5
послуги	82,36	91,29	105,96	3,0	3,0	3,1
<i>Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла</i>	63,36	72,49	76,20	2,3	2,4	2,2
товари	56,28	69,03	72,55	2,0	2,3	2,1
послуги	7,08	3,46	3,65	0,3	0,1	0,1
<i>Охорона здоров'я</i>	86,56	96,68	108,27	3,1	3,1	3,1
товари	45,54	50,22	55,30	1,6	1,6	1,6
послуги	41,02	46,46	52,97	1,5	1,5	1,5
з них сума пілг та дотацій на товари і послуги з охорони здоров'я	7,58	6,75	6,03	0,3	0,2	0,2
<i>Транспорт</i>	106,79	114,58	138,21	3,8	3,7	4,0
товари	47,63	50,86	64,34	1,7	1,6	1,9
послуги	59,16	63,72	73,87	2,1	2,1	2,1
з них сума пілг на проїзд в транспорті	4,71	5,10	6,11	0,2	0,2	0,2
<i>Зв'язок</i>	69,18	82,15	90,04	2,5	2,7	2,6
товари	4,63	6,23	5,91	0,2	0,2	0,2
послуги	64,55	75,92	84,13	2,3	2,5	2,4
з них сума пілг на оплату телефону	0,57	0,47	0,54	0,0	0,0	0,0
<i>Відпочинок і культура</i>	48,19	55,65	67,58	1,8	1,8	2,0
товари	28,32	33,31	40,23	1,1	1,1	1,2

1	2	3	4	5	6	7
послуги	19,87	22,34	27,35	0,7	0,7	0,8
з них сума пілг на оплату туристичних послуг	1,09	1,16	2,37	0,0	0,0	0,1
<i>Освіта</i>	36,80	39,83	46,49	1,3	1,3	1,3
<i>Ресторани та готелі</i>	67,54	73,02	85,69	2,5	2,4	2,5
<i>Різні товари та послуги</i>	63,55	71,33	83,00	2,3	2,3	2,4
товари	41,28	46,41	52,07	1,5	1,5	1,5
послуги	22,27	24,92	30,93	0,8	0,8	0,9
Споживчі сукупні витрати	2417,14	2765,73	3118,33	87,8	90,0	90,2
<i>Розподіл споживчих сукупних витрат:</i>						
продовольчі товари	1464,80	1690,31	1892,86	53,2	54,9	54,7
непродовольчі товари	549,67	631,47	711,20	20,0	20,6	20,7
послуги	402,67	443,95	514,27	14,6	14,5	14,8
Неспоживчі сукупні витрати	336,94	306,99	337,68	12,2	10,0	9,8
допомога родичам, іншим особам	97,95	114,32	116,29	3,5	3,8	3,4
купівля акцій, нерухомості, будівництво, капремонт, вклади до банків	112,72	133,09	147,16	4,1	4,3	4,3
інші витрати	126,27	59,58	74,23	4,6	1,9	2,1
Всього сукупних витрат	2754,08	3072,72	3456,01	100,0	100,0	100,0
Кількість домогосподарств (тисяч)	17096,8	17050,3	17022,7	–	–	–
Середній еквівалентний розмір домогосподарства (осіб)	2,60	2,12	2,11	–	–	–
Кількість обстежених домогосподарств	10459	10428	10641	–	–	–

Джерело: складено за [7, с. 129; 8, с. 129].

Децю краще складається ситуація з можливістю населення купувати товари тривалого користування. У 2012 р. порівняно з 2010 р. суттєво покращилася забезпеченість домогосподарств майже всіма їх видами. Найбільш суттєво – ноутбуками (у 2,4 разу), супутниковими антенами (в 1,4 разу), кондиціонерами та персональними комп'ютерами (в 1,3 разу кожного) (рис. 1).

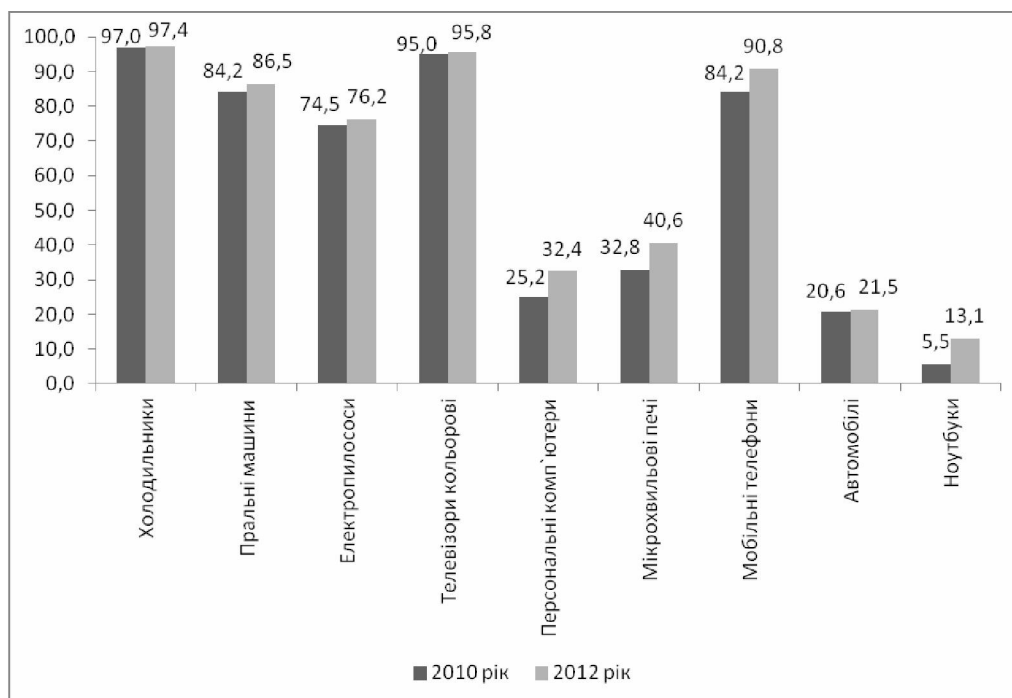

Рис. 1. Частка домогосподарств, які мають товари тривалого користування¹

¹За даними Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2013/dop/dop_nttk_2012.zip.

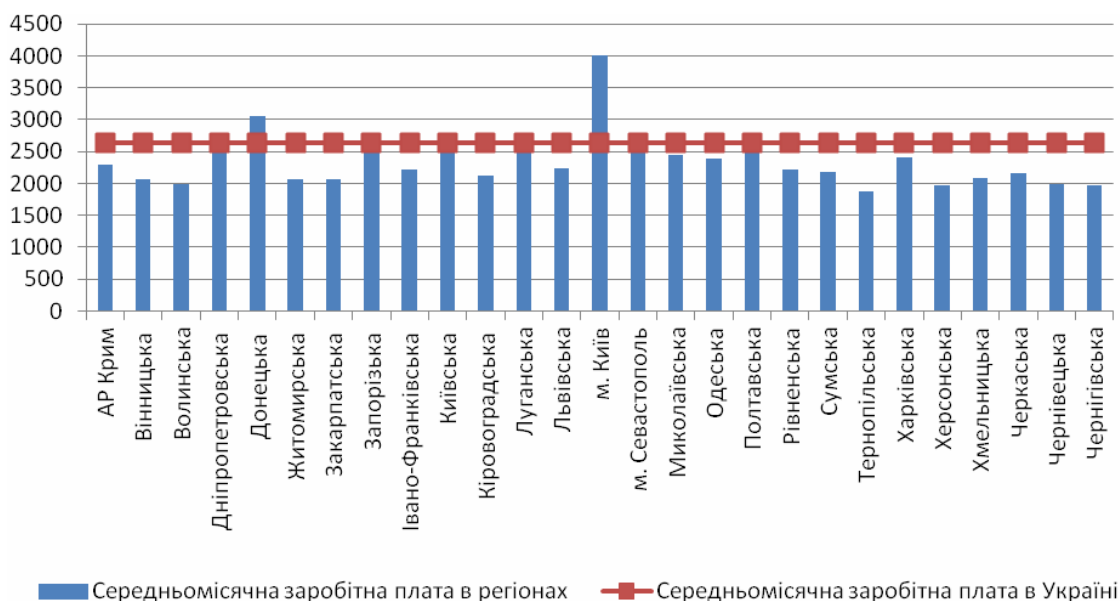
Незважаючи на необхідність спрямовувати суттєву частину коштів на харчування, сучасні товари домашнього побуту та культурного призначення стали більш доступними для багатьох домогосподарств. Порівняно з 2010 р. збільшилася частка домогосподарств, які мали такі сучасні товари, як супутникові антени, мобільні телефони, персональні комп'ютери, ноутбуки та мікрохвильові печі – на 4–8 в. п.; кухонні комбайни, морозильники, пральні машини та кондиціонери – на 1,8–3 в. п.

Слід зазначити, що від того, який обсяг фінансових ресурсів залишається у розпорядженні домогосподарств після задоволення їх первинних потреб, залежить фінансова активність і відповідно обсяг наявного інвестиційного ресурсу населення, який можна розглядати як важливе джерело формування та розвитку людського потенціалу населення регіонів.

Аналіз структури сукупних витрат домогосподарств України дає підстави для висновку про обмежені фінансові можливості домогосподарств та відсутність схильності для заощаджень у більшості населення. Головною причиною даної обставини є низький рівень заробітної плати, який не може забезпечити відтворення такого ключового елемента продуктивних сил, як людина. Низька купівельна спроможність заробітних плат визнається серйозною перешкодою на шляху до збереження та відтворення людського потенціалу України.

Ефективність вкладення коштів у розвиток людського потенціалу дає змогу не тільки оцінювати зворотність грошових ресурсів, що вкладаються громадянами в освіту, підвищення кваліфікації, а також відстежувати рівень платоспроможного попиту, рівень життя населення, а також безпосередню «окупність» витрачених коштів.

Динаміка середньомісячної заробітної плати в регіонах України в 2011 р. свідчить, що економічна основа розвитку людського потенціалу мала високий ступінь диференціації (рис. 2). Найнижчий рівень заробітної плати (на 29–25% менше за середній по країні) спостерігався в таких областях: Тернопільській – 1871 грн., Херсонська – 1970 грн., Чернігівській – 1974 грн.

Рис. 2. Середньомісячна заробітна плата в регіонах України за 2011 р. [10, с. 183]

Спостерігається значний розрив між мінімальним і максимальним рівнем середньомісячної заробітної плати в регіонах країни. Співвідношення найбільшого рівня оплати праці у м. Києві (4012 грн.) та найменшого у Тернопільській області (1871 грн.) становить 2,1 разу. Це є негативним явищем, оскільки провокує відплив кадрів із регіонів до м. Києва. Ліквідувати такий дисбаланс важко, але його можна мінімізувати завдяки, наприклад, збільшенню мобільності робочої сили, податкових пільг, інвестицій у менш розвинуті регіони. Лише в чотирьох областях (Донецькій, Дніпропетровській, Київській, Луганській) та м. Києві середньомісячна заробітна плата перевищувала середнє значення по Україні. Причому в Донецькій та Дніпропетровській областях цей показник був вищий за середньоукраїнський відповідно на 16,3% та 6%.

В Україні номінальна заробітна плата (в доларовому еквіваленті) протягом 2000–2010 рр. збільшилась майже в сім разів (табл. 3). Підвищення цього показника відбулося в усіх розглянутих європейських країнах від 2,2 разу в Польщі до 8,8 разу – в Росії. Однак середньомісячна заробітна плата в Україні залишається значно нижчою, ніж у інших європейських країнах.

Таблиця 3

Динаміка середньомісячної заробітна плата деяких європейських країн
(у перерахунку на долари США)

Країна	Роки							
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2010 р. до 2000 р., разів
Білорусія	67,2	215,3	271,5	323,4	414,3	357,3	415,4	6,2
Болгарія	107,2	207,8	233,4	304,2	402,0	427,9	434,8	4,1
Чехія	371,3	847,8	952,7	1126,4	1411,4	1262,6	1291,2	3,5
Угорщина	371,8	931,6	932,7	1136,3	1307,5	1116,2	1083,5	2,9
Польща	494,1	791,4	841,1	987,3	1240,2	980,3	1067,1	2,2
Румунія	133,3	327,1	388,9	551,4	668,6	577,0	597,4	4,5
Росія	79,0	302,5	391,1	531,4	693,6	592,5	698,5	8,8
Україна	42,3	157,3	206,2	267,5	343,4	245,0	283,1	6,7

Джерело: розраховано за даними про оплату праці Організації Об'єднаних Націй [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w3.unepce.org>.

Низький рівень купівельних можливостей заробітної плати зумовлює незадовільну структуру витрат населення, що у свою чергу гальмує реформи в соціальній сфері, оскільки основна частина заробітків (до 50–60%) витрачається на харчування та покупку непродовольчих товарів. Ця обставина являє загрозу для формування та розвитку людського потенціалу країни, оскільки раніше значна частина витрат населення сплачувались за рахунок суспільних фондів споживання. Держава забезпечувала безкоштовну освіту та охорону здоров'я, дешеве житло, комунальні послуги, побутове обслуговування, транспорт, а також доступ до культурних цінностей – музеїв, театрів, кіно, книг. Істотно дешевше обходилося народження та виховання дітей.

Тенденція до невиправданої диференціації заробітної плати як економічної основи розвитку людського потенціалу в Україні існує не тільки за територіальною ознакою, а й за видами економічної діяльності, оскільки сформувалася внаслідок віртуалізації структури господарської діяльності, а також міжгалузевої і внутрішньогалузевої нерівності в оплаті праці.

Динаміка зростання заробітної плати за видами економічної діяльності в Чернігівській області (табл. 4), яка серед регіонів України має один із найнижчих рівнів заробітної плати, відображає структурні зрушення в сфері трудових відносин та базисні тенденції у реалізації соціально-економічної політики регіону, спрямованої на поліпшення добробуту працюючого населення області.

Протягом 2000–2011 рр. зростання заробітної плати відбулося в усіх сферах економіки Чернігівського регіону. Серед видів економічної діяльності найвищий рівень середньомісячної заробітної плати в 2011 р. спостерігався у фінансових установах (3251 грн.), де середньомісячна заробітна плата працівників перевищила середній показник по економіці регіону в 1,6 разу.

Найбільш високі темпи зростання заробітної плати також відзначалися в діяльності транспорту та зв'язку, державному управлінні, промисловості, лісовому господарстві та пов'язані з ним послуги. У галузях соціальної сфери темпи зростання заробітної плати в середньому за період були нижчими. Водночас абсолютний розмір середньомісячної заробітної плати працівників рибальства та рибництва, готелів та ресторанів, сільського господарства та мисливства не перевищив 80% від середнього в економіці регіону.

Зменшити надмірну диференціацію середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності, що проковує соціальну нестабільність, можливо, на нашу думку, завдяки перегляду ролі мінімальної заробітної плати в регулюванні загального рівня оплати праці.

Динаміка середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності у Чернігівській області

	Нараховано штатному працівнику, грн.				Відношення до рівня середньої заробітної плати по області, (%)		
	2000	2005	2010	2011	2000	2010	2011
Усього	177	602	1711	1974	100	100	100
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги	83	317	1216	1510	46,9	71,1	76,5
Лісове господарство та пов'язані з ним послуги	177	696	1777	2286	100,0	103,9	115,8
Рибальство, рибництво	94	462	924	1041	53,1	54,0	52,7
Промисловість	276	789	1968	2297	155,9	115,0	116,4
Будівництво	203	672	1381	1934	114,7	80,7	98,0
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	177	465	1349	1641	100,0	78,8	83,1
Діяльність готелів та ресторанів	137	366	1095	1487	77,4	64,0	75,3
Діяльність транспорту та зв'язку	265	794	1999	2282	149,7	116,8	115,6
діяльність транспорту	285	918	2362	2726	161,0	138,0	138,1
діяльність пошти та зв'язку	235	640	1476	1638	132,8	86,3	83,0
Фінансова діяльність	279	949	2764	3251	157,6	161,5	164,7
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	213	585	1831	1896	120,3	107,0	96,0
з них дослідження і розробки	241	598	1842	1927	136,2	107,7	97,6
Державне управління	300	928	2273	2563	169,5	132,8	129,8
Освіта	140	572	1704	1903	79,1	99,6	96,4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	126	472	1471	1607	71,2	86,0	81,4
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	135	462	1483	1630	76,3	86,7	82,6
з них діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг	104	443	1439	1560	58,8	84,1	79,0
Відношення MAX до MIN	3,6	3,0	3,0	3,1	–	–	–

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [11, с.135].

Крім того, слід зазначити, що реальний рівень номінальної, а тим більше реальної заробітної плати населення регіонів, яка фігурує у статистичній звітності, не відповідає дійсності, оскільки не відображає тіньову заробітну плату.

Наявність тіньової економіки в державі є найбільш вагомою причиною поширення тіньових відносин у трудовій сфері. Основним джерелом отримання нелегальних доходів (зокрема у трудовій сфері – заробітної плати) є незареєстрована (неофіційна) економічна діяльність.

Вагома частка незареєстрованої економічної діяльності позначається на ринку праці регіонів країни через тіньову зайнятість і тіньові доходи й оплату праці. Виплата заробітної плати «в конвертах» – це проблема, що існує в багатьох країнах, проте в Україні вона досягла критичного рівня.

За оцінкою українських експертів та експертів Світового банку, розмір прихованої заробітної плати в Україні становить близько 50% легальної. У багатьох країнах світу порогом граничного рівня «тіньової» економіки визначено 20% [12, с. 4].

За оцінками органів контролю в Україні населення отримує 170 млрд. грн. у вигляді зарплати в «конвертах». Якщо перерахувати цю величину на одного працюючого в Україні, то виходить, що кожен отримує в «конверті» в середньому 695 грн. щомісяця [13, с. 5].

«Тінь» – це несплачені податки, які позбавляють Україну ресурсу економічного та соціального розвитку. До місцевих бюджетів не надходять необхідні кошти, що позначається на рівні життя і вирішенні безлічі соціальних проблем. Скорочується фінансування соціальних статей з держбюджету.

Тому держава перекладає значну частину витрат на формування людського потенціалу на домогосподарства.

Незважаючи на статистичне зростання добробуту, рівень життя населення України значно відстає від європейських та інших розвинених країн. Це зумовлює значно гірші умови для відтворення людського потенціалу в Україні, оскільки низький рівень заробітної плати і пов'язана з цим бідність працюючого населення країни стали основною перешкодою на шляху економічного розвитку.

Для того, щоб Україна досягла сучасного європейського рівня, потрібні якісно нові модернізації людського потенціалу як визначального чинника інноваційно-інвестиційного розвитку держави та її регіонів. Забезпечення збільшення інвестицій у людський потенціал шляхом суттєвого підвищення рівня заробітної плати, трансформація моделі споживання населення регіонів шляхом стимулювання домогосподарств до заощаджень мають стати запорукою позитивних впливів високого рівня життя населення на модернізаційні процеси країни.

Література

1. Бутко М. П. *Інвестиційна домінанта сталого розвитку регіону в умовах інтеграції : моногр.* / М. П. Бутко, О. Ю. Акименко. – Ніжин : Вид-во «Аспект-Поліграф», 2009. – 232 с.
2. Массе П. *Критерии и методы оптимального определения капиталовложений* / П. Массе. – М. : Прогресс, 1971. – 503 с.
3. Кейнс Д. *Общая теория занятости, процента и денег* / Д. Кейнс. – М. : Экономика, 1978. – 347 с.
4. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р. № 1560-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.
5. Антонюк В. П. *Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку : моногр.* / В. П. Антонюк. – Донецьк : НАН України, Ін-т екон. промисл., 2007. – 348 с.
6. Ревко А. М. *Заробітна плата як інструмент інвестування в розвиток людського потенціалу регіонів України* / А. М. Ревко // *Актуальні проблеми розвитку суб'єктів господарювання в умовах інформатизації та глобалізації економіки : матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., провед. на базі ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ. – Тернопіль : Крок, 2013. – С. 150–152.*
7. *Витрати і ресурси домогосподарств України у 2010 році : стат. зб. / відп. за вип. І. І. Осипова. – К. : Держ. служба статистики України, 2011. – 433 с.*
8. *Витрати і ресурси домогосподарств України у 2011 році : стат. зб. / відп. за вип. І. І. Осипова. – К. : Держ. служба статистики України, 2012. – 368 с.*
9. *Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році : щоріч. Посл. Презид. України до Верх. Ради України. – К. : НІСД, 2013. – 576 с.*
10. *Праця України у 2011 році : стат. зб. / відп. за вип. І. В. Сенік. – К. : Держ. служба статистики України, 2012. – 343 с.*
11. *Праця в Чернігівській області у 2011 році : стат. зб. / відп. за вип. О. А. Харченко. – Чернігів : Гол. упр. статистики у Черніг. обл., 2012. – 233 с.*
12. *Куліков Г. Покласти край «тіньовій» зарплаті* / Г. Куліков // *Праця і зарплата. – 2011. – 13 квіт. – С. 4–5.*
13. *Як витрусити зарплати з «конвертів»? // Людина і праця. – 2012. – № 8. – С. 4–7.*